

ВИКОРИСТАННЯ СЦЕНАРНОГО ПІДХОДУ ПІД ЧАС ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Титаренко О. О.

У науковій статті досліджено загальні переваги використання сценарного методу прогнозування у дослідженні майбутнього стану злочинності, що впливає на формування та реалізацію державної політики в сфері протидії злочинності. Зроблено акцент на формування трьох основних сценаріїв побудови політики в сфері протидії злочинності залежно від стану злочинності: оптимістичний, песимістичний та реалістичний.

Ключові слова: сценарний підхід, прогнозування злочинності, державна політика в сфері протидії злочинності.

В научной статье исследованы общие преимущества использования сценарного метода прогнозирования при исследовании будущего состояния преступности, что влияет на формирование и реализацию государственной политики в сфере противодействия преступности. Сделан акцент на формирование трех основных сценариев построения политики в сфере противодействия преступности в зависимости от состояния преступности: оптимистический, пессимистический и реалистический.

Ключевые слова: сценарный подход, прогнозирование преступности, государственная политика в сфере противодействия преступности.

The scientific article examines the general advantages of using the scenario method of forecasting in the research of the future condition of crime, which affects the formation and implementation of state policy in the area of counteraction crime. The use of this approach is aimed to the formation of a different set of scenarios for the future development of the research object, depending on the ambiguity and uncertainty of the influence of the complex of internal and external factors. It is noted that the use of the scenario method has not yet found wide use in criminological research. At the same time, this method consists in the researching of the future development of processes with the subsequent identification of potential possibilities and consequences. In the future, this has its prospects in the researching of the status of crime in the state and the formation of strategic documents in the sphere of counteraction crime for the medium and long term. It is noted that the scenario forecasting method helps to combine data obtained, as a result of using others formalized and intuitive forecasting methods. The attention is focused on the fact that the multidimensional of the counteraction crime system in Ukraine depends on the influence of a large array of determining factors, which makes it necessary to take into account in the process of building a scenario forecast significant amounts of information about the forecast estimates of the political, socio-economic, demographic situation and condition of national security also.

Attention is focused on constructing of three main scenarios for the formation of a policy in the sphere of counteraction crime depending on the condition of crime: optimistic, pessimistic and realistic. According to the results of the research, the author proposed the definition of a criminological (predictive) scenario for the development of the condition of crime. In perspective,

further researches will be planed a detailed study of the methods and algorithms for constructing criminological (predictive) scenarios of the development condition of crime, the system of counteraction against it, as well as the development of possible strategic and program documents based on them.

Key words: scenario approach, crime forecasting, state policy in the sphere of crime counteraction.

Постановка проблеми та її актуальність. У питаннях протидії злочинності в державі на сучасному етапі його розвитку важливу роль відіграє сам процес організації такої діяльності. У сучасних умовах, коли наявний комплекс внутрішніх і зовнішніх загроз національній безпеці, організація протидії злочинності, а також і ефективність такої діяльності залежить від якості розроблених і затверджених державних документів стратегічного планування та програмного забезпечення. Розробка останніх будується на відповідних прогнозах, в тому числі і на результатах кримінологічного прогнозування. Проте з цією метою в інших галузях часто під час розробки таких документів застосовується сценарний підхід, коли створюється набір варіантів розвитку подій залежно від неоднозначності та невизначеності впливу комплексу ендогенних та екзогенних факторів.

Водночас нині ще немає поширеної практики використання сценарного підходу в процесі прогнозування стану злочинності, розробки і реалізації державної політики в сфері протидії злочинності, формування відповідних стратегічних та програмних документів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання прогнозування в сфері боротьби зі злочинністю розроблялися і розробляються виключно стосовно окремих галузевих видів прогнозування та окремих видів злочинів. Так, проблеми прогнозування злочинності здебільшого розглядаються в курсах кримінології та кримінологічного прогнозування. Корисними в науковому плані є роботи вітчизняних та закордонних учених, які мають прогностичний складник. Йдеться, зокрема, про праці Г.А. Аванесова, А.І. Алексєєва, М.М. Бабаєва, О.М. Бандурки, С.В. Бородіна, В.І. Борисова, В.В. Василевича, М.Г. Вербенського, С.Є. Віцина, В.В. Голіни, О.І. Гурова, Л.М. Давиденка, О.М. Джужи, А.І. Долгової, А.П. Закалюка, І.І. Карпеця, О.Г. Кулика, О.М. Литвака, О.М. Литвинова, В.В. Лунєєва, С.В. Максимова, С.С. Овчинського, В.І. Шакуна та інших дослідників.

Зазначимо, що останнім часом окремі прогностичні дослідження стану злочинності, певних її видів та розробки на їх основі пропозицій щодо вдосконалення системи протидії злочинності проводились такими вітчизняними вченими: О.Г. Куликом «Злочинність в Україні: теорія і практика кримінологічного дослідження» (2013) [1], В.М. Бесчастним «Теорія та практика кримінологічного забезпечення протидії злочинності

в Україні» (2018) [2], Ю.Б. Данильченком «Тероризм: феномен, детермінація, протидія» [3], С.А. Мозолем «Кримінологічна безпека в Україні» [4]. Проте сценарний підхід щодо прогнозування окремих станів протидії злочинності в майбутньому не знайшов широко використання в цих дослідженнях. Лише фрагментарно окремі сценарії розвитку радикально негативних траєкторій відтворення злочинності до 2021 року навіть у своєму дослідженні В.М. Бесчастний [2, с. 61-64].

З огляду на ту обставину, що в кримінології використання такого підходу не досить висвітлено, то науковим підґрунтям у питаннях вивчення прикладного характеру сценарного підходу є низка міждисциплінарних робіт вітчизняних (І.О. Бутовська, В.П. Горбулін, В.П. Горбатенко, М.З. Згуровський, В.Я. Матвієнко, В.Д. Філіппова, З.Є. Шершньова та ін.) і зарубіжних учених (А.С. Ахременко, Х. Бендхольм, М. Ліндгрена, Г. Кан), у яких можна виокремити основні особливості такого підходу. Зокрема, вони полягають у такому: розробляються прогностичні сценарії можливих варіантів розвитку подій у майбутньому, на підставі чого формуються, а потім відбираються стратегічні альтернативи, задіяні в кожному сценарії, що стає передумовою для прийняття рішень про вибір оптимальної стратегії.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак нині у зв'язку з відсутністю чітко визначеної окремої державної стратегії та програми протидії злочинності в Україні та наявної потреби в їх розробленні, недостатнім використанням сценарного підходу під час проведення кримінологічних досліджень з питань прогнозування, програмування та планування протидії злочинності є потреба в удосконаленні кримінологічної методологічної бази для проведення теоретичних та прикладних досліджень з питань стратегічного планування та програмування протидії злочинності.

Метою статті є методологічний аналіз сутності сценарного підходу у формуванні і реалізації державної політики в сфері протидії злочинності в Україні та визначення його можливостей для кримінологічних досліджень цього напрямку.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах розробки стратегічних прогнозів розвитку держави, суспільства та різних їх складників є перспективним з використанням сценарного підходу.

Як зазначає А.С. Ахременко, сценарний підхід – це не жорсткий, раз і назавжди встановлений алгоритм дій зі створення прогнозу, це велика і досить неоднорідна сукупність підходів, технік, способів організації роботи експертів, нагромаджених за тривалий час існування техніки побудови сценаріїв. Сценарний підхід є методом організації міждисциплінарних прогностичних досліджень за участю фахівців різного профілю і з різними поглядами на проблему [5, с. 280]. Водночас сценарний метод фактично являє собою практичну реалізацію принципу послідовного вирішення невизначеності. Слід зазначити, що від тих методів прогнозування, в яких акцент робиться на кількісні показники (наприклад, екстраполяція), сценарний метод відрізняється тим, що він являє собою деталізований якісний опис об'єкта, який містить окремі кількісні оцінки [6].

Усі процедури методу засновано на поєднанні логіко-евристичного аналізу з формальними методами досліджень. Сценарний підхід дає змогу уникнути безальтернативного погляду на те, що відбувається і

може призвести до ухвалення невдалих рішень, хоча вони здавалися зваженими в момент їх ухвалення [7].

Можна виокремити три основні способи використання техніки сценаріїв у прогнозуванні розвитку процесів, зокрема в сфері протидії злочинності [5, с. 294]: як самостійний і центральний для цього конкретного дослідження метод прогнозування; як необхідну процедуру в рамках комплексного методу прогнозування; як допоміжний метод, що застосовується на розсуд дослідника для вирішення окремих спеціальних завдань прогнозування. Що ж до завдань кримінологічного прогнозування, то вони полягають у такому: виявлення наявних тенденцій розвитку злочинності; з'ясування основних параметрів комплексу криміногенних факторів; визначення основних напрямів і планів суспільного розвитку у найбільш важливих сферах соціального життя; з'ясування можливості змін, що відбуватимуться у перспективі, впливатимуть на детермінанти злочинності, посилюючи чи послаблюючи їхню дію; визначення основних тенденцій і планів розвитку елементів системи протидії злочинності, з'ясування на цей підставі майбутніх показників злочинності [8, с. 222]; визначення напрямів формування державної стратегії протидії злочинності та розробки програмних документів (*останнє визначення мною – Т.О.*).

Крім того, слід зазначити, що у підготовці сценарію стоїть завдання створення єдиного уявлення про об'єкт аналізу, закономірності і можливі шляхи його розвитку на єдиній методологічній і методичній базі. При цьому, враховуючи вже наявні наукові позиції, під сценарієм слід розуміти гіпотетичну послідовність (крок за кроком) подій, що показує, як за відомих початкових умов може послідовно змінюватися стан прогнозованого об'єкта [5; 6; 9].

Слід зазначити, що побудова сценаріїв у процесі формування і реалізації державної політики в сфері протидії злочинності може застосовуватися для вирішення найрізноманітніших завдань – від моніторингу криміногенної ситуації, виявлення її значущих складників і зв'язків до оцінювання наслідків прийнятих рішень основними суб'єктами протидії злочинності.

Погоджуючись з В.Д. Філіпповою, слід зазначити, що все різноманіття прогнозних завдань може бути зведене до двох їх основних типів: прогнозування розвитку процесів різного рівня і масштабу, покрокового опису можливих змін ситуації; планування і розроблення системи дій, спрямованих на досягнення певних цілей, бажаної ситуації в досліджуваній сфері [10].

У першому випадку складений сценарій (або набір сценаріїв) має пошуковий (або генетичний) характер, у другому – нормативний (програмно-цільовий). Пошуковий сценарій описує, виходячи з наявної ситуації, стан системи і домінуючі тенденції її трансформації, послідовність подій, що логічно призводять до можливого майбутнього стану системи. Нормативний же вид сценарію орієнтований на визначення шляхів досягнення майбутніх бажаних станів об'єкта дослідження, які в такому разі приймаються як цілі [5; 10].

Проте слід погодитись з тим, що побудова сценарію як метод узгодження прогнозів – один із найбільш ефективних засобів узагальнення результатів міждисциплінарного дослідження.

Отже, загальне призначення сценарного підходу вбачається в такому: він означає розробку сюжетної

Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення

схеми з кількома напрямками, у якій зроблено спробу визначити можливі варіанти розвитку з урахуванням поточного стану та ймовірних проблем.

Метод формування сценаріїв полягає в здійсненні дослідження майбутнього розвитку процесів із виявленням потенційних можливостей і наслідків. Мета підготовки сценаріїв – прогноз майбутньої ситуації, що дасть змогу визначити специфічні завдання, потрібні заходи в різних варіантах розвитку ситуації. Сценарний метод полегшує інтеграцію різних даних, отриманих методами як якості, так і кількості, він добре сумісний також із методами теорії ігор, розроблених відповідно до аналізу конкретних ситуацій. Одне з головних завдань цього методу – виявити вирішальні чинники, від яких буде залежати розвиток подій за певним сценарієм [11].

У формуванні сценарію можна показати, як один базовий варіант (базовий сценарій розвитку) може стати джерелом появи низки інших сценаріїв.

У цілому дослідники визнають технологічну гнучкість сценарного підходу, який передбачає широкий діапазон вибору послідовності процедур та інструментарію прогнозних розробок залежно від умов, у яких проводиться сценарний аналіз, його мети і завдань [5; 6; 11; 12; 13, с. 10; 14; 15].

Своєю чергою комплекс підходів та алгоритмів, що об'єднуються сценарною методологією, значною мірою відповідає завданням передбачення ефективності формування та реалізації державної політики в сфері протидії злочинності як особливого об'єкта прогнозування.

Багатоаспектність системи протидії злочинності в Україні, залежність від впливу великого масиву детермінуючих факторів (екзогенних, ендегенних), що викликає необхідність залучення в процес створення сценарного прогнозу значних обсягів даних про прогнозні оцінки розвитку політичного, соціально-економічного, демографічного, безпекового стану держави, ретроспективної інформації історичного характеру, даних аналізу суб'єктів процесу формування і реалізації державної політики в сфері протидії злочинності та іншої кримінологічно значущої інформації. Сценарний підхід у такому контексті має важливі переваги: здібності до інтеграції, обробки та аналізу різнопланової, якісної інформації, до ефективної взаємодії з іншими методами прогнозування і стратегічного планування як формалізованими (наприклад, екстраполяція, моделювання), так і інтуїтивними (експертне оцінювання), орієнтованістю на міждисциплінарний підхід.

Таким чином, у загальному вигляді сценарій можна визначити як гіпотетичний опис причинно-зумовленої послідовності подій – етапів трансформації досліджуваного об'єкта, а в нашому разі – державної політики в сфері протидії злочинності.

У сценарії визначаються основні детермінанти, що мають бути взяті до уваги, і вказується, яким чином вони можуть вплинути на передбачувані події. За загальним підходом сценарій може моделюватися за трьома основними напрямками: прогнозування розвитку державної політики в певній сфері без будь-якого впливу на процеси; прогнозування розвитку державної політики з обраним комплексом заходів, які вплинуть на процеси в майбутньому (негативний/позитивний вплив); синтезування комплексу заходів для досягнення потрібної зміни стану ситуації в майбутньому, що відповідає генеральній цілі.

Основним завданням побудови прогностичних сценаріїв формування і реалізації державної політики в сфері протидії злочинності в Україні є забезпечення ефективного державного впливу на злочинність з метою її зниження та забезпечення контролю на соціально допустимому рівні. З огляду на вищезазначене, надалі процес формування та реалізації державної політики в досліджуваній сфері можна здійснювати в розрізі трьох вірогідних сценаріїв – *оптимістичного, песимістичного та реалістичного* [16, с. 203].

Оптимістичний сценарій (з максимальною можливістю у межах реального перетворення тенденцій, що спостерігаються, в сприятливий бік) передбачає вироблення та реалізацію оновленого курсу держави в сфері протидії злочинності з урахуванням внутрішніх та зовнішніх загроз, спрямованої на реалізацію власних стратегій з урахуванням інтеграційних процесів до європейської та євроатлантичної безпекових сфер. Цей сценарій є найбільш прийнятним у сучасних умовах, оскільки його реалізація передбачає стабілізацію криміногенної обстановки та посилення ролі загальної превенції.

Песимістичний сценарій (з максимальною можливістю у межах реального перетворення тенденцій, що спостерігаються, в несприятливий бік) передбачає збереження негативної динаміки погіршення криміногенної обстановки. Під час реалізації такого сценарію посилюється дія як внутрішніх, так і зовнішніх факторів (наприклад, активна збройна агресія з боку Російської Федерації, що супроводжується окупацією нових територій України).

Реалістичний сценарій (на «перехресті» різних тенденцій, коли один з них характеризується позитивними зрушеннями на фоні негативних змін інших) передбачає активізацію діяльності щодо розроблення оновленої державної політики в сфері протидії злочинності, продовження реалізації вже прийнятих програмних документів, продовження процесу реформування правоохоронного сектору. Проте такий сценарій може супроводжуватися наростанням кримінологічних ризиків системного характеру, негативні наслідки впливу яких у середньостроковому та довгостроковому періодах можуть посилюватися. Такий підхід цілком збігається з тими, які використовуються у написанні сценаріїв за результатами складання політичних, соціально-економічних, безпекових прогнозів.

Повертаючись знову до сценарного підходу, вважаємо, що його використання у вивченні майбутніх змін у стані злочинності, системі протидії їй надалі дасть змогу визначити або уточнити напрями та набір загальних і спеціально-кримінологічних заходів державної політики в сфері протидії злочинності, який знайде своє закріплення та відображення в окремих стратегіях, програмах, планах та матиме максимальну ефективність.

За допомогою сценарного підходу до формування і реалізації державної політики в сфері протидії злочинності в Україні, а також відповідних стратегій стає можливим передбачати імовірні механізми гнучкого (варіативного) реагування на зовнішні та внутрішні загрози та умови, що постійно змінюються, а також побудувати актуальну державну програму в сфері протидії злочинності та визначити пріоритетність розробки та змістовність галузевих програм (наприклад, у сфері протидії організованій злочинності, тероризму, незаконній міграції, незаконному обігу наркотиків).

Висновки. Підсумовуючи, можна сказати, що сценарний підхід може бути засобом не лише оперативного і детального аналізу майбутнього розвитку стану злочинності, системи протидії їй, але і виявлення можливих варіантів їх зміни у межах використання сценарно-прогностичної методики.

Поширення використання сценарного підходу в процесі формування та реалізації державної політики в сфері протидії злочинності є перспективним для проведення кримінологічних досліджень у цьому напрямі. На наше переконання, це дасть можливість гнучкої корекції проектів державних програм і планів, переходу від ймовірної оцінки реалізованості можливостей та ризиків до науково обґрунтованої державної політики в сфері протидії злочинності. Саме на необхідності наукової обґрунтованості останньої неодноразово наголошувалось вітчизняними кримінологами.

Враховуючи задачі кримінологічного прогнозування, а також перспективи використання результатів таких прогнозів, побудованих із використанням сценарного підходу передбачення, у розробці документів стратегічного планування та програмування протидії злочинності на державному рівні можна сформулювати узагальнене визначення кримінологічного (прогнозного) сценарію розвитку злочинності. Так, **кримінологічний (прогнозний) сценарій розвитку стану злочинності** можна визначити як: послідовний логічний опис альтернативного гіпотетично можливого варіанту розвитку злочинності (його кількісно-якісних показників, детермінаційного комплексу), стану державного впливу на неї у майбутньому, який відбиває різні погляди на минуле, теперішнє та майбутнє, а також може слугувати базисом для стратегічного планування та програмування в процесі формування і реалізації державної політики у відповідній сфері.

З огляду на це надалі вбачається необхідним детальне дослідження методів і алгоритмів побудови кримінологічних сценарних прогнозів розвитку стану злочинності та системи протидії їй у сучасних умовах, що є необхідним для подальшої розробки в цьому напрямі стратегічних та програмних документів.

Література

1. Кулик О.Г. Злочинність в Україні: теорія і практика кримінологічного дослідження : автореф. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ : ДНДІ МВС України, 2013. 40 с.
2. Бесчастний В.М. Теорія та практика кримінологічного забезпечення протидії злочинності в Україні : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2018. 400 с.
3. Данильченко Ю.Б. Тероризм: феномен, детермінація, протидія : монографія. Харків : Золота миля, 2018. 478 с.

4. Мозоль С.А. Кримінологічна безпека в Україні : монографія. Харків: Константа, 2018. 482 с.

5. Ахременко А.С. Политический анализ и прогнозирование : учебное пособие. Москва : Гардарики, 2006. 333 с. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-6970.html>.

6. Шершньова З.Є. Стратегічне управління : підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : КНЕУ, 2004. 699 с. URL: <https://buklib.net/books/24508/>.

7. Згуровський М.З. Методика побудови сценаріїв розвитку України з використанням SWOT-аналізу / М.З. Згуровський, К.В. Переверза. *Системні дослідження та інформаційні технології*. 2009. № 2. С. 7-17.

8. Кримінологія. Академічний курс / Кол. авторів, за заг. ред. О.М. Литвинова. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2018. 588 с.

9. Політичне прогнозування : навчальний посібник / Горбатенко В.П., Бутовська І.О., 2005: Видавець : Київ: МАУП. 152 с. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-cat-25.html>.

10. Філіппова В.Д. Методика розроблення прогнозних сценаріїв процесу формування і реалізації державної політики в галузі педагогічної освіти України. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2015. № 1. URL: http://el-zbirn-du.at.ua/2015_1/24.pdf.

11. Матвієнко В.Я. Прогностика. Прогнозування соціальних та економічних процесів. Теорія. Методика. Практика. Київ : Українські пропілеї, 2000. 484 с.

12. Геоелектронічні сценарії розвитку і України : монографія / М.З. Згуровський, Ю.М. Пахомов, А.С. Філіпенко, В.Г. Андрійчук, І.К. Бистряков, В.С. Будкін та ін. Київ : Видавничий центр «Академія», 2010. 323 с. URL: https://pidruchniki.com/16451021/ekonomika/geoeconomichni_stsenariyi_rozvitku_i_ukrayina.

13. Згуровський М.З. Сценарний аналіз як система методології передбачення. *Системні дослідження та інформаційні технології*. 2002. № 1. С. 1-32. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/50211/01-Zgurovsky.pdf?sequence=1>.

14. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки : монографія / В.П. Горбулін, А.Б. Качинський. Київ : НІСД, 2010. 288 с.

15. Линдгрэн М. Сценарное планирование. Связь между будущим и стратегией / М. Линдгрэн, Х. Бендхольм. Москва : ЗАО «Олимп-Бизнес», 2009. 256 с.

16. Криминология : учебник / Клейменов М.П. Москва : Юр. Норма, НИЦ ИНФРА-М, 2015. 432 с.

*Титаренко О. О.,
кандидат юридичних наук,
доцент, докторант
Харківського університету внутрішніх справ*